

פוסטמודרניזם

חזרה – נפילות

דברנו על ההבנה שיש בשיטת הרב כמי שעושה אידיאליזציה של המציאות. נכון שיש אצל הרב הרבה אור, אבל יש דבר לא פחות חשוב שהרב מתעסק בו הרבה – בנפילות של האדם. דוגמה לכך היא הסוגיה של בית הכיסא, בית הכיסא הוא מצב שאדם נמצא בנפילה רוחנית במובן הקשה ביותר שיכול להיות.

יש הרבה נפילות ומעידות. הן אצל רבי נחמן והן בחב"ד, יש תורות שלמות שעסוקות בנפילות. בחב"ד הנפילה היא משהו קבוע, כיוון שהאדם הוא סוג של בהמה והוא נמצא במקום נמוך. בברסלב הנפילה היא יותר עניין של אופי, יש לאדם אופי שהוא כל הזמן עולה ויורד, עולה ונופל.

באופן כללי כשאדם נמצא במצב של נפילה, ההדרכה הבסיסית והפשוטה היא להסתכל למעלה, וכשהוא מסתכל למעלה הוא כבר מתקן את החולשה. יש קצת הבדלים אצל הרב, אבל הבסיס הוא להסתכל למעלה דווקא במצב הכי מיאוש והכי קשה.

המשל של הרב בזנסון להדרכה הזו הוא כמו מטוס בשעת נחיתה. המטוס בעל משקל עצום שטס במהירות גבוהה, נוחת על גלגלים קטנים, דבר כזה אמור להוביל לאסון של התרסקות מוחלטת. הסוד לתופעה הזו הוא, שבזמן הנחיתה המטוס נמצא בתנוחה של המראה ואז נוצר מצב שהמטוס לא שוקל כמעט כלום, ממילא הוא לא ניזוק בנחיתה. הנמשל בעבודת ה' הוא שתמיד כשאדם נופל עליו להסתכל למעלה.

השאלה לכאורה שפתחנו בה חוזרת באופן חזק. אצל רבי נחמן אחד הנושאים המרכזיים הוא הנפילה ויש אצלו תורות שלמות שעסוקות בזה. אז לכאורה זו ראליה אמיתית, פוסטמודרנית, ואילו הרב קצת תלוש מהמציאות, הוא מדבר על אורות, דבריו התאימו רק לאנשי העלייה השנייה.

בית הכיסא

אם ננסה להגדיר את המושג פוסטמודרניזם, אפשר לומר שזה 'קץ האידיאולוגיה', אבל אולי יותר מדויק 'יאוש', או 'דיכאון עמוק'. הרבה פעמים זה מתאים לחוויה של חזרה בתשובה, הוא מרגיש שהוא בהמה, שאין כלום במציאות, יאוש גדול. הפתרון לזה הוא

להסתכל למעלה. אולי בגלל התחושה הזו הרבה חוזרים בתשובה הולכים לכיוון של ברסלב, כיוון שיש לרבי נחמן תורות שלמות על זה – ואילו אצל הרב לכאורה אין.

אבל בסוגיה שלנו רואים שכן יש אצל הרב התייחסות למקומות האלו. ישנן שתי רמות של נפילה, נפילה אחת שהיא פשוטה יחסית כמו אכילה וחיי משפחה, אלו דברים שהופכים את האדם למשהו חייטי וגס. כמו שסוס אוכל, גם האדם אוכל. יש באכילה משהו שמשפיל את האדם. הפתרון לנפילות כאלו פשוט יחסית: לא חייבים להיות כמו חזיר, אפשר לאכול בדרך ארץ ובנימוס. ומעבר לזה, בשעת האכילה אפשר גם לדבר ולשוחח דברים איכותיים, דברים של ערכים, אפשר ללמוד תורה, אפשר וצריך לברך ברכת המזון, הדברים האלו הופכים את האכילה לכך שבסופו של דבר היא כמו מזבח, 'זה השולחן אשר לפני ה'.'¹

לא צריך להיות גאון בתורה בשביל לאכול כמו על גבי מזבח, זה דבר שכל אחד יכול לעשות, מספיק שהכוונה שלנו היא לגדול ולצמוח, לקחת את החיים ולהפוך אותם לחיי תורה ולחיים של ערכים, ממילא הם לא חייבים להיות דבר שפל כל כך.² אותו הדבר גם בחיי המשפחה, יש אהבה ועוד הרבה דברים חיוביים שמתחילים במקום הזה.

נפילות מהסוג הזה הן לא שברים שמשפילים את המהות של האדם, לכן יש עדיין כוח רוחני שיכול להתמודד איתן. אבל יש נפילה קשה יותר, כאשר אדם נמצא בבית הכיסא, זו הנפילה הקשה ביותר שיכולה לקרות לאדם, שם לא תעזור לו הכוונה והמחשבה. **בבית הכיסא הנפילה היא הכרחית ולא רק אפשרית, ויש לזה השפעה תרבותית והשפעה רוחנית.** יכול להיות שאדם לא מרגיש שהוא נופל, יכול להיות שהוא עליז, אבל הנפילה נמצאת במהות שלו. הוא נמצא במצב של חרפה, אישית ורוחנית, ואם הוא יחשוב, גם המחשבות שלו יהיו שליליות. לכן בניגוד לאכילה, אדם לא יכול לדבר וללמוד בבית הכיסא.

אנחנו בעצם מתארים סוג של פסיכואנליזה, אבל פילוסופית. כלומר הפילוסופיה היא לא רק מחשבות אריסטוקרטיות, אלא היא החיים של האדם, איפה שהאדם נמצא – כך הוא חי וכך הוא חושב. הפסיכולוגיה אמנם לוקחת את זה למקום טיפולי, אבל מבחינה רוחנית ניתן לראות שאנשים אומרים את מה שיש להם בלב, את מה שיש להם בעומק של הלא מודע, בין אם הם מבינים את זה ובין אם לא. לכן אם אדם הוא שפוף, אנחנו נרגיש את זה אפילו

¹ יחזקאל, פרק מא, כב.

² עיין בקונטרס 'עת האוכל' לר' צדוק.

שהוא מתכחש לזה, אנחנו נראה את זה בכתב יד שלו, נראה את זה בהתנהגות שלו, ונראה את זה גם בחשיבה שלו.³

ממילא אם אדם נמצא במקום שפל, הוא לא יכול להתעלם מסביבתו ולחשוב מחשבות גבוהות. בשביל רוב הנפילות המחשבה כן יכולה לעזור, כמו שאמרנו שכשאדם נופל העצה הכי טובה היא להסתכל למעלה. לכן כשאדם אוכל וכשהוא עושה דברים אנושיים, שיסתכל למעלה, וההסתכלות למעלה תעזור לו לחשוב מחשבות חיוביות, לכוון כוונות נכונות, ולדבר דברים טובים ואמיתיים. גם חיי משפחה, שהם אחד הדברים הכיפים שיכול להזיח, עלולים להפוך לדבר הכי שפל, הכל תלוי במחשבה. אבל יש מצבים שבהם אסור לחשוב, כיוון שאדם כל כך שפל שהחשיבה היא בהתאם לשפלות שבה הוא נמצא. אם הוא יחשוב, יהיה ניתן להריח ריח של בית הכיסא גם בתוך המחשבה שלו. הנפילה נמצאת בכל הממדים של האישיות שלו, ממילא גם העולם התרבותי שלו מבטא את המקום השפל.

בהקשר הזה אפשר להזכיר את הסיפור על הרב שהיה מריח ריח של בית הכיסא כשהיה עובר ליד הכנסיות באירופה. יש אפשרות להבין את הסיפור הזה כמו אמירה של אדם עם אידאולוגיה דתית. אבל יכול להיות שבאמת יש בנצרות את הריח הזה וזה מה שהרב הריח. בדומה לכך מספרים גם על הרב הנזיר שהיה שומע רצח ביצירות של ווגנר. אדם שרגיש לדברים האלו יכול לשים לב לזה.

בור ושאול

אנחנו רואים שיש אצל הרב חושך ומשברים קשים, ושגם בדבר הזה יש חילוק מדרגות. ניתן להבחין בחלוקה דומה גם במדרגות שיש בגיהנום, הבור והשאול.⁴

אדם לא מגיע לגיהנום בתור נקמה, הוא מגיע לגיהנום בגלל שהוא יצר לעצמו את הגיהנום, הוא פשוט רואה את התוצאה של מה שהוא עשה. כל מדור בגיהנום מתאים לפן אחר של נפילה בהתאם למה שהאדם עשה. ב'שאול' אדם עדיין מתגעגע ושואף, אבל אין לו יכולת לממש את זה. בתור משל גם, אחת משיטות העינויים שהייתה נהוגת כלפי אסירים בהאג, היה מטבח בבית הסוהר וחלונות המטבח היו פתוחים לתאי האסירים, ובעצם האסירים היו חיים עם ריחות של אוכל טעים, אבל לא נתנו להם לאכול. זה קצת מזכיר את השאול, אדם מתגעגע ושואף למשהו והוא לא יכול לממש אותו. ב'בור' נוטלים גם את כוח

³ גם באורות התשובה (פרק ח, יג) הרב כותב דבר דומה, שניתן לשים לב לחטאים של האדם לפי סגנון הדיבור וסגנון הכתיבה והעריכה של הדברים.

⁴ עיין עולת ראייה א, קפז, 'חיינו מירדי בור'.

השאיפה מהאדם, זו המחלקה הכי קשה בגיהינום,⁵ משם לא יוצאים בגלל שאין אפילו שאיפה. רק מי שיש לו שאיפה יכול לקוות שאולי בסוף יצא מזה משהו.

הנפילה שאנחנו מתארים מאוד דומה למדור ה'בור', בגלל שיכול להיות מצב שבו אם אדם ידבר ויפעיל את כוח החשיבה שלו, הוא בעצם יאבד את היכולת שלו לחשוב ולדבר דברים גדולים.

פוסטמודרניזם

הפוסטמודרניזם הוא תופעה מאוד בולטת של מצב בו אדם מאבד את היכולת שלו לחשוב דברים גדולים, נוצר מצב שאפילו באמנות אין שאיפות.⁶ יש לזה מספר דוגמאות, מאוד גסות, של 'אמנים' שמוכנים לעשות דברים כאלו אפילו על במה. מכיוון שאם אדם נמצא במצב שיש לו רק תחושות מנותקות, אז הוא נמצא במצב של חיה. ההבדל בין אדם לחיה הוא במודעות, לכן את מה שהפרה עושה באופן לא מודע, האדם יכול להפוך לאמנות שלמה. זה מה שיש היום. תיאטרון חי, פוסטמודרני, צעיר ורענן, הוא בהכרח גם – ואנשים משלמים על זה הרבה כסף, בגלל שזה נחשב תיאטרון איכותי.

כשאדם חושב במקום הזה, גם אם הוא ילך לפילוסופיה, זה מה שהוא ימצא. לכן הרב אומר שאם אדם נמצא במצב של שפלות כל כך גדולה, עדיף שלא לחשוב.

אמנם כבר אמרנו שיש מצבים כמו: אכילה ומשפחה, או גם דברים אחרים כמו, ללכת לקניות, לעשות סידורים, לעבוד במפעל, אלו דברים שמשפילים את האדם, אבל הוא יכול להתמודד איתם, הוא יכול לחשוב, להעמיד אלטרנטיבה. החשיבה עוזרת להתרומם ולהפוך את זה למשהו חיובי. אבל במצב שאנחנו מתארים הכוונה לא תעזור, ולא רק שהיא לא תעזור, אם אדם כן יתכוון הוא יגיב בדיוק במקום שהוא נמצא בו, והוא רק יחזק את התופעה. הרמב"ם⁷ מתאר את זה כמחלה שגם הטעם נפגם, ואז הכל הרוס אצלו, ממילא ככה הוא טועם את החיים וככה הוא מביע אותם – ממילא זו גם האמנות שתהיה. **דבר שהתחיל בדיכאון, בייאוש ובשבר גדול, בסופו של דבר נהפך לעצם התופעה. במקום ייאוש הוא נעשה נורמאליזת, והוא מגובה באידיאולוגיות ובהשקפות עולם.** זו דוגמה לכך שבמקומות כאלו נורא ואיום לחשוב, בגלל שהחשיבה מקבעת את האדם.

⁵ שם נמצא קורח ועדתו, (ע' במדבר טז, ל).

⁶ הפוסטמודרניזם זו סיטואציה שהאנושות יצרה לעצמה.

⁷ שמונה פרקים, פרק שלישי.

אובססיות

יש ספר שנקרא 'המוח הגמיש', הוא מציג שיטה שאומרת שאפשר לתרגל את המוח, המוח הוא כמו שריר ופשוט צריך לעמל אותו. אחד הנושאים שהוא מעלה, הוא מחשבות אובססיביות. הוא אומר שאם אדם יושב עם הפסיכיאטר או הפסיכולוג, ומדברים על האובססיה והוא מקשיב לו, אז בעצם הוא רק מחזק את התופעה. הרבה פעמים נוצרים חיבורים, לדוגמה, ילד שנחשף לאלימות מגיל קטן, ככה הוא יתרגם את המושג 'אהבה' ו'משפחה', זה נכנס אצלו במוח וזה ברור. עכשיו כאשר הוא יושב על ספת הפסיכולוג ומספר על זה באריכות מאוד גדולה, איך שהוא הרגיש ואיך שהוא חשב על זה בלילה, והוא חוזר על זה שוב פעם ושוב פעם, בעצם הוא רק מחזק את החיבורים האלה במוח שלו. לפעמים צריך לא לחשוב על זה, פשוט להתעלם.

כאשר אדם נמצא בתהליך של אובססיה (למשל, על רקע של חרדה דתית)⁸, הוא מצדיק את עצמו, ממילא זה נעשה לו כברור מאליו והוא גם חושב ככה, נוצר מצב שהמחשבה מגבה את המעשה והמעשה מגבה את המחשבה. לכן צריך פשוט לא להיות שם, ולא להסכים לתופעה הזו. גם כאשר אדם נעשה מומחה לתאר את הכאב הנוראי שיש במקום הזה, בעצם העובדה שהוא מדבר את התופעה הוא מחזק אותה. יד רוחצת יד.

אידיאולוגיה של יאוש

הניסיון לדבר על פוסטמודרניזם, הוא גופא הבעיה. נכון שהעולם נמצא במצב של דכאון, אבל לדבר ולשוחח על כך, לא יביא אותנו לאף מקום, הוא רק מקבע את העובדה. במקום חוט שערה, הוא ייהפך לשלשלות עבות.

שאלה: למה היחס לפוסטמודרניזם חייב להיות כל כך שלילי, בשונה מהיחס של הרב לכפירה? למה לא להגיד שזו תופעה בעלת משמעות מורכבת? או לפחות במוכן שזה בא 'לנקות אורוות', כלומר לנקות את התודעה מכל מיני קלישאות?

תשובה: קודם כל, יש הבדל גדול בין התקופה המודרנית לתקופה הפוסטמודרנית. בתקופה המודרנית היה אמון באדם. היו כל מיני שיטות איך לתאר את האדם, כגון התקופה הקלאסית והרומנטית, אבל באופן בסיסי האמינו ביכולת של האדם לפתור בעיות. בפוסטמודרניזם אין שום שיטה, כיוון שאין שום דבר. חוץ מתחושה שלי ותחושה שלך, אין כלום.

⁸ ע"פ ספרו של ד"ר יעקב גרינוולד 'עצות והדרכות'. שמביא מכתבים של הסטיפלר ור' חיים קנייבסקי בנושא.

מצד שני, נכון שבכל זאת יש משמעות – מבחינת התהליך האלוקי שמתרחש כאן – אבל את זה יכול להגיד הרב ולא האדם שנמצא בתוך המקום הזה. בנוסף, אם נגיד להם את זה הם יגידו שאנחנו הורגים אותם.

אמנם יש כל מיני דתיים שרוצים לעשות דברים חיוביים ובשביל 'לנקות אורוות' הם משתמשים אפילו בפוסטמודרניזם, אבל זה כבר לא פוסטמודרניזם. פוסטמודרניזם איננו לנקות אורוות, להיפך הוא יצירת האורוות. ממילא נשאלת השאלה – האם באמת אין טוב ואין רע? האם אי אפשר להעמיד אדם למשפט? אין שום דבר שקיים מעבר לחוויה האישית של פלוני ואלמוני? אין אמיתות?

אז נכון שיש צורך גם בלנקות, אבל זה לא קשור לייאוש החמור של הפוסטמודרניזם, שהכל חסר משמעות. כמו שגם לבית הכיסא יש תפקיד חשוב, אבל עם כל הכבוד הוא לא החדר היחיד בבית. לכן לא נכון לתרץ את הפוסטמודרניזם בצורך לנקות. הפוסטמודרניזם יוצר חיים של בהמה, והוא גרוע יותר כיוון שבהמה לא עושה מזה אידיאולוגיה.

אחת הביקורות על הפוסטמודרניזם היא, שהוא יוצר אידיאליזם של ניכור ושנאה. כל המשפטים על הכרת האחר ועל כך שיש אפשרות לדבר ולשוחח, קשורים לעולם המודרני. בפוסטמודרניזם אין אותם, וזה יוצר אידיאליזם חמור מאוד של ניכור ושנאה, וממילא גם נתינת מקום לכל השכנים הרוצחים שלנו. אפשר גם לראות שדווקא התחושה שהכל זבל, נותנת פתח לכל הדתות וכל הכתות לצמוח. בגלל שהרי אין אמת ואין אפשרות לברר, אז אפשר להיות קצת בודהיסט, קצת ניו-איג', לטעום מכל דבר וגם לחיות בזבל.

הדבר הזה לא נקרא לנקות ולשבור אידיאולוגיות – זו אידיאולוגיה של ייאוש. אני בעד חופש, אני חושב שהגיע הזמן לשבור את כל האידיאולוגיות, אבל לא מתוך ייאוש ותסכול, אלא מתוך אמון גדול בחיים. כמו שהרב כותב ש'מיטב השיר כוזבו'⁹, זה דבר נפלא שמכיל בתוכו אמון גדול בחיים.

אני לא בא לומר שאין אפשרות למצוא תיקון לתופעה הזו, אבל קודם כל צריך להבק את הבעיה, להבין מהו פוסטמודרניזם. העולם הפוסטמודרני הוא עולם של ייאוש, כדי לחוות את החוויה הזו באמת, צריך להיות אדם שגדל במקום כזה. העולם הפוסטמודרני לא נותן תקווה, אולי הוא אומר שיש אפשרות לחיות בתוך המצב הזה באופן נורמטיבי, אבל לא בטוח שזה באמת אפשרי, מכיוון שגם לא ניתן להגיד שום ביקורת אמיתית. למשל,

⁹ עין איה ברכות, פרק שביעי, לח.

האם משפט ישראלי פוסטמודרני, יכול לאסור על בדואי להתחתן עם שלוש נשים? האם אפשר לאסור עליו להכות את אישתו בצורה צנועה ונעימה לפי כל הכללים שלהם (הנשים עצמן מאמינות ורוצות בזה)?

פרופ' אלאן בלום¹⁰ מציג דיון עם נוער אמריקאי, בו הוא שאל אותם, מה הם היו עושים אם הם היו שליטים בהודו בתקופה הקולוניאלית. המנהג שם היה לשרוף את האלמנות אחרי מות בעליהן, לא רק נשים זקנות, גם נשים צעירות היו נשרפות בעודן בחיים. התשובה שלהם הייתה שהם לא באים לשם. אצל קאנט למשל תשובה כזו אינה מקובלת, אדם חייב ללכת לשם, בגלל שיש עיקרון מוחלט שאסור לשרוף אלמנות. ואיזה תשובה ניתן על קציר אברים שקורה כיום בסין? איפה הגבול לדבר הזה? זו לא תופעה של אסלם קיצוני, זו מדינה מתורבתת, אחת המדינות הכי חזקות בעולם.

החלל הפנוי

נחזור לשאלה, היכן מונח ההבדל בין הדרך בה החסידות ניגשת לסוגיה לבין דרכו של הרב. יש תורה ארוכה בליקוטי הלכות¹¹ בה ר' נתן מדבר על נפילות. הוא כותב שיש משהו באופי של המציאות שהיא מתפרקת ונבנית בכל רגע מחדש. זו מדרגה מאוד גבוהה שקשורה ל'מוחין' ול'דעת', אצל גדולי ישראל היא מופיעה בכך שהמציאות מתפרקת והכל נבנה מהתחלה. אבל מעיין הדבר הזה נמצא גם אצל כל ארחי פרחי בעולם, שכל פעם הוא נופל וקם.¹² גם בנושא שלנו זה אותו דבר, העובדה היא שהמציאות מתפרקת ונבנית, האדם הפשוט לוקח את זה לכיוון של חטאים, ואדם גדול מנצל את זה לבנות בכל פעם עולמות חדשים. זה קשור לכך שזה עולם של תוהו, שאיננו יציב.

הייאוש אצל רבי נחמן נמצא כיוון שיש חלל פנוי במהות של העולם, לכן יש אפיקורסות, העולם ראוי לאפיקורסות במובן העמוק. לכן כשרבי נחמן אומר שאין ייאוש, הוא לא אומר שאין ייאוש כלל, אלא הוא אומר שלמרות שיש ייאוש עמוק ומהותי, אין ייאוש. לפעמים קורה שאנשים נותנים תשובה ואז ממילא גם השאלה לא כל כך נוקבת, אבל אצל רבי נחמן השאלה מאוד נוקבת. החכם (שבמעשה מחכם ותם) זו שאלה נוראית, למי שחי שם במקום הזה נורא ואיום, ושם אומר לו רבי נחמן יש לי ניגון שמסלק את הכפירה, הניגון של האמתה.

¹⁰ בספר 'דלדולה של הרוח באמריקה', עמ' 24.

¹¹ ליקוטי הלכות, הלכות תפילין, הלכה ה, ה-ו. (ובעוד מקומות רבים).

¹² הם כלל לא אותו הדבר, יש ביניהם רק דמיון. אבל הדמיון מאפשר לצדיק לתת עצה, כיוון שכדי לתת עצה צריך להיות קצת שייך לתופעה הזו.

אצל הרב הדרך שונה, בגלל שהוא בונה אחרת את העולם, אין אצלו חלל פנוי, וגם הניגון שלו שונה לגמרי מהניגון של החלל הפנוי. אצל הרב אפיקורסות באה מהתבהמות, הוא לא מתייחס אליה כלל בהערכה. הוא לוקח אותה לכיוון שזה משהו פסיכואנליטי, יצרים, תן לזה להיות ובסוף תראה שזה כלום. הרב נמצא במקום של נצח, ולידו חולפים במהירות כל מיני הבלים, דברים שעוברים.¹³

אחד המקומות בהם הרב מסביר את הבעיה של אפיקורסות, כאשר הגמרא מביאה סיפור על אפיקורס אחד שבא לרבי ואמר לו 'אישתך אישתי ובניך בני'¹⁴. אותו אפיקורס בנה אידיאולוגיות שלמות, ורבי אמר לו 'אתה רוצה לשתות קצת יין', כלומר, אתה בסך הכל רוצה לחיות. ובעצם רבי עונה לו 'אני יודע לחיות ברמה יותר גבוהה וממילא החיים שלך יעלמו' – זה הפשט של 'שתה ופקע'.

הפתרון של הרב אומר שאם נבנה את כנסת ישראל, זה יפתור את הבעיות. כיוון שהבעיה היא העובדה שהקב"ה לא נוכח במציאות, אם ננכיח אותו ממילא הבעיות יפתרו. במקום להתעסק עם זכויות מגדלת בכל הבעיות שיש – שזה רק מגדיל ומחזק אותן – אפשר לתת תרופה אמיתית. הרי המחלה היא פנימית, בפנים הכל רקוב, נכון שאפשר לתת אקמול להרגיע את הכאב, אבל הרב אומר שזה לא יעזור, כיוון שצריך להביא פתרון אמיתי. הפתרון האמיתי הוא להביא את הקב"ה בעולם.

יש מילים דומות גם אצל רבי נחמן, אבל הניגון שונה. האפיקורס אצל הרב הוא שום דבר, בהמה, אפשר לתת לו להתבהם והוא לא יזיק. ככה הרב מסביר גם על מחלת ה'אסכרה'¹⁵, שהיא עצמה סוכרת פי רשעים. מי שרוצה לחיות ככה, שיחיה, בסופו של דבר זה יעלם, כיוון שהאדם לא כזה, לאדם יש צלם אלוקים ונשמה – יש גאולה ויש דבר ה' בעולם. זה הניגון של הרב, הוא ניגון שונה. אז נכון שיש דיכאון, יש סיבה טובה לדיכאון מכיוון שהאנושות הרגה מיליוני בני אדם על כלום, הדיכאון הוא הגיהינום שלהם. אבל הוא יעבור, לא שייך להפוך אותו לאידיאולוגיה, וגם לא לדון על זה ולכתוב על זה ספרים.

¹³ זה לא שהרב לא רוצה להציע פיתרון למי שנמצא במקום הזה, להיפך אולי דווקא הרב נותן בו אמון. אבל מבחינת ההתרחשות שיש בתופעה הזו – היא שום דבר, היא תחלוף. [א.ש.ל.]

¹⁴ שבת, דף ל, עמוד ב. "ההוא דאתא לקמיה דרבי. אמר ליה: 'אשתך – אשתי ובניך – בני'. אמר ליה: 'רצונך שתשהה כוס של יין?' שתה ופקע". [אדם אחד בא לפני רבי. אמר לו: 'אשתך היא אשת איש ובניך ממזרים'. הוא התכוון להגיד שבתורה אין חיים, וממילא גם אין לה תולדות. רבי שהבין שעומד מולו אדם שמונע מכוח תאוה יצרית, מציע לו כוס של יין. וכשאותו אדם שתה, ממילא נפקעו טענותיו]. עין איה שבת, פרק ב, קו.

¹⁵ עין איה שבת, פרק שני, רמו.

בניגוד לאפיקורסות שלא מעסיקה את הרב כלל, הנושא שכן מעניין אותו הוא ה'נשמות של עולם התוהו'.

'נשמות של עולם התוהו' הן נשמות שיכולות להיות במשברים יותר קשים. יש הבדל בין המשבר, לבין התופעה שתיארנו מקודם; יש אנשים שנמצאים במשבר כיוון שהם חיים את השעה, אז הם עברו דירה לשירותים והם חיים שם; אבל יש אנשים שלא מוכנים להיכנס למקום הזה, אפילו שהם חווים משבר, והמשבר הוא משבר, בכל זאת הם לא הופכים את זה לבית. והדבר הגרוע מכל, הוא גם להגיד שבשביל זה הקב"ה ברא את העולם. להסבר כזה הרב בו. זו המחלוקת של הרב עם החסידות, הניגון איננו של עלובי נפש עניים ומסכנים שצריך לעזור להם. נכון שצריך לעזור להם, אבל הפתרון הוא להקים מדינה, שתהיה ריבונית, ויהיה לה כוח וצבא, ותהיה בה תורה ומלך והשראת שכינה. אז הניגון הוא אחר. לכן הרב היה בעד הציונות.

אנחה

אחת הדוגמאות הבולטות לשוני שבין הרב ובין החסידות, היא הנקודה של האנחה. נראה אותה בפעם הבאה. הרב אומר שהאנחה היא דבר בעייתי מאוד,¹⁶ בגלל שהאנחה נובעת מהייאוש של האדם והפחד שלו, ועל ידי האנחה הייאוש מתחזק. לא צריך לעשות אידיאולוגיות מחולשות, עדיף לכאוב ולשאת את הכאב ולא להאנח. בגלל שיש ניגון אחר.

---

¹⁶ עין אה ברכות, פרק תשיעי, קטז; קעה.